

~~108-11~~
~~74~~
Мар.

В. МАНСВЭТОВ

ПОНГЫМ, ПӨЧЫЖЫМ ПОГЫМО ДЭНЭ ЙАМДЫЛЫМЭ

СҮРЭТАН, КОЛХОЗ РВЭЗЭ-ВЛАКЛАН
ПОЛШЫШО КНАГА

58
—
701

Г.П.Б на облож. инв.
Литер 1901 год
Акт № 4284

Инв. № _____

ССР УШЭМ КАЛЫК-ВЛАК РҮДӨ САВЫКТЫШ
Моско 1931

Уполн. Главлита В-66

Заказ № 1545

Тираж 4000 экз.

Книжная ф-ка Центриздата Народов СССР.
Шлюзовая набережная, 10.

~~Н 28-14~~
~~44~~
Мар. А.
Н 3-364

ОНЧЫЛ МУТ.

Вич ийаш планын эртышэ кок ийжэ пүтүнь калык озанлыкын талын ончык каймыжым раш ончыктыш. „1931 ий, капитализм дэн кучэдалмаштэ, куго лэч куго уэш сэнымаш-влакым ыштэн шуктымо ий лийэш. Колэктывлымэ пашаштэ план ончыктымым ыштэн шуктымо почэш йалыссэ сотсиалист ужаш шкэт озанлык ужаш лэч куго лийэш, пашазэ класын шэмэр крестйан дэн ыштымэ ушэмжэ пэнгыдэмэш, ССР ушэмыштэ сотсиалист экономик нэгыз ыштэн шукталтэш. Ты сынымаш — туньамбал револьутсо историйыш пура.

(Дэкабрысэ плэнунын рэзольутсийжэ гыч).

Вич ийаш план почэш тунгалмэ куго пашам ыштымаштэ эн пэрвойак ылышлан күлэш курго ситышашлык лийаш тийыш. Сандэнэ шэмэр калыклан күлэш курго (киндэ, т.м.) йамдылымэ паша куго пашалан чотлалтэш, тыдым кажнэ шэмэрат ушышкыжо пышташ тийыш.

Кэчылэч кэчын у фабрик, у завод-влак пашашкэ шогал мийат. Пашазэ калык вэк чарныдэ шукэм шога, шэмэр крестйан дэн пашазэ класын ылышышт сайэмэш, сандэнэ кочшаш кургынат күлэшлыкшэ кушкэш.

Комунист партийын вик корно дэн прамай вуйлатэн нангаймыжэ почэш, түрлө ситыдымаш-влак, йөсылык-влак корандалт мийат. Шурно йамдылмэ пашаштэ йөсылык йөршын корандалтын. „Шушаш ийлан шылым ситышашлык йамдылаш ыштымэ планат тэмын мийа“.

(Сталин — Рүдө комитэтын политотчотшо гыч).

Шушаш 1931 ийыштэ 300 тўжэм га пакча йэмыш шында-
тэш. Тугак понго йамдылымэ пашат, кочшаш курго ситы-
дымашым корандаш полша. Мэмнан кызытсэ жапыштэ понго
йамдылымаш, озанлык пашаштэ сай гына вэрэм налаш тий-
ыш. Тугэ гынат, вэрлаштэ ты пашалан кўлэш сэмын пижын
огытыл. Понго йамдылмашым, нымолан кўлдымаш изэ
пашалан чотлат. Тыгай йоңылыш шонымашым кызытак тёр-
латаш пижаш кўлэш.

Понго, моло кочшаш кочыш (киндэ, пакча йэмыш, шыл,
т. м.) коклаштэ, сай кочышлан чотлалтэш.

Понгым кочышлан йөрцымыжө шыдаг киндэ дэн иктак,
Йужо понго-влак, мут гыч ош понго, койа понго шыл дэчат
сайрак улыт.

Понгым кочышлан чотлыдэ, тудым йамдылаш пиждымэ,
мэмнан тушманна-влаклан вэлэ полшэн шога. Понгым кузэ
ончыкылан йамдылаш туныктымо дэч посна, ты кнага кол-
хозын ончылно шогышо рвэзэ калыкшым, тугак ўдрамаш
дэлэгаткэ-влакымат кружокыш, бригадыш ушэн „шулдо ака-
шан тамлэ кочышым“ манмэ походыш кожгаташ тийыш.

І ПОНГЫМ, ПОЧЫЖЫМ, ТУРНЬА ПӨЧЫЖЫМ ПОГЭН ОНЧЫКЫЛАН ЙАМДЫЛМАШ.

Понгын кочышлыкшо.

Понго, моло кочыш (киндэ, пакча йэмыш, шыл, т.м.) сэмынак кочышлан чотлалтэш, тудын кочышлан йөрмылыкшө шыдаг киндэ дэч мөнгө огыл. Мутгыч ош понго — шыл дэчат утларак сай.

Понгышто „бэлково — азотистый“ манмэ күлэш ужашыжэ шуко уло, сандэнэ тудын кочышлыкшо моло кочыш дэч сайрак. „Бэлки“ манмэ адэмын капшым тазарта, путарыкшым тудо вий паша ыштымэ годым утларак күлэш. Кочышлан йөрмыж дэч посна, адак понгын тамжэ пэш сай.

Понгым кочышлан түрлынат йамдылат:

1) шолтат, 2) күйыктат, 3) шөнчалтат, 4) шуктат, т.м.

Йамдылмэ сэмынак тамжат түрлө лийэш. Шолтымо понгын тамжэ ик түрлө, шөнчалтымын — вэс түрлө. Сандэнэ понгым ола калык пэш шуко налэш.

Понгым вэс кугыжанышлашкэ ужалымэ.

Понгым йамдылшэ потрэбкопэратсий дэн понгым консэрвыш савуршо организатсий-влак шкаланна кочкаш гына огыл, вэс кугыжанышлашкэ ужалашат йамдылат.

Вэс кугыжаныш-влакын молан понго налмышт палэ: ик могырым нуно понгын пайдажым сайын умлэн налын улыт, вэс могырым шкэныштын понгышт укэ.

Нунын чодырашт ий гыч-ийын пытэн шога, сандэнэ тушто понго огэш шоч. Кызыт нуно түрлө амал дэнэ понгым шкэ ончэн куштэн толашат. Нуно „шампиньон“ дэн „трюфель“ манмэ понгым куштат.

Вэс кугыжаныш-влак понгым пэш шэргэ акашан кочышлан чотлат, сандэнэ нуно мэмнан понгым пэш йывыртэн налыт.

Совет кугыжанышын, вэс кугыжанышлашкэ понго ужалмыжэ пэш куго пайдам конда, нуно понгым шөрт-нбө окса дэн налыт, а мэ ту оксашт дэн нунын дэч шкэнан вич ийаш планнам тэмаш күлшө машина-влакым налына. Мэмнан совет ушэмыштэ понгым погэт гын шкаланнат, вэс кугыжаныш-влакыш ужалашат сита. Тугэ гынат мэмнан ты марсэкат понго йамдылымэ паша сайын шындалтын огыл. Ий гыч-ийын миллион тонн дэн, понго погалтдэгэч чодыраш кодын арамы лийэш.

Сандэнэ тывэчын ик ой вэлэ лектын кэртэш: тыгай шэргэ акашан поро кочышым арамы ышташ ок күл. Тудым кузэ гынат погаш тыршаш күлэш.

Кёлан понго погаш пижман.

Понго шочмо, чодыран районышто, понго погэн йамдылымэ ик түрлө кампаний сэмын эртаралтман. Йалыштэ улшо чыла артык паша йэн-влак, понго шумо жапыштэ понго погаш пижман. Понго дэн йэмыш погымаштэ пионьэр, колхоз рвэзэ-влак пэш куго полышым пуэн кэртят.

Совет правичылствэ, понго дэн йэмыш йамдылшэ организатсэ-влак ончыман пэш куго пашам шында.

Понго — вэс кугыжаныш-влакыш ужалшашлык тавар, сандэнэ тэнийсэ ийыштэ план почэш 35 тўжэм тонн (2,135 тўжэм пуг) понгым погэн йамдылман.

Ончыкыжо понго йамдылмэ паша адакат кугын шарлыман, сандэнэ кажнэ йалыштэ, колхозышто, ты нэргэн умландармэ кампанийым эртараш күлэш. Укэ-

гын планым тэмаш ок лий. Сотсиализмын түрлө фронт-тыштыжат ончылно шогышо рвэээ комунист ушэм (КСМ) ты пашаштат ышкэнжын куатшым ончыкташ тийыш. Чыла понго йамдылышэ организатсэ-влаклан полшэн, правичылствын пумо заданийжым тэмаш уло вийжым пыштыман.

Понго дэн йэмыш погымаш йөсө паша огыл. Ты паша, тунэмшэ йоча-влаклан да пионьэр түшкалан, пэш кид. Ик могырым нуно чодыра йужышто коштын тазалыкыштым чоткыдэмдат, пүртүс илышым палаш тунэмыт, вэс могырым оксамат налыт.

Ты кнага возымаштэ, понго дэн йэмыш йамдылышэ организатсэ-влакын адак ТАСС вэлэнсэ комэрчэский пөлканат, понгым кузэ йамдылаш туныктымо тэхникэ могыржо чыла ончыкталтын. Сандэнэ ты кнага түрлө понгым, пөчыжым, турнья пөчыжым йамдылышэ, кугыжаныш, копэратсэ, колхоз организатсэ-влаклан руководствылан чотлалтэш.

Ончыкылан понгым кузэ йамдылаш.

Илэ понгым саклаш ок лий. Нуно вашкэ пужлат, адак илэ күй дэн мундыркат шупшыкташ ок лий. Вэс могырымжо понго ола калыклан пэш күлэш, сандэнэ тудым мундыркө шупшыкташ вэрэштэш, адак понгым кочышлан күлэшлыкшэ ик кэнгэжлан гына огыл, тэлыланат күлэш. Сандэнэ тудо идалукушкэн пужлыдымо лийаш тийыш.

Мүндүр вэрыш колташ, кужаш жаплан пужлыдэгэч кочышлан йөршө ышташ, тудым йа коштат, йа шөнчалтат, йа шуктат. Тыгэ йамдылмэ понго вэлэ ужалмаштэ таварлан чотлалтэш, сандэнэ копэратсылаштэ ужалмэ гоным понгын лүмжө, кузэ кочышлан йамдылалтмыжым ончыкта.

Понгым коштымаш.

Понгым коштэн йамдылмэ эн куштылго пашалан чотлалтэш. Тыдым кэрэк көат ыштэн кэртэш. Коштымо

понго ик могырым саклаш пэш сай, ныгунамат ок пужло, вэс могырым шупшыктымаштат куштылго, адак атат шуко огэш кўл.

Понго — погымо вэрэшак (районэшак) кошталтман. Коштымаштэ ала мо йөсыжо укэ, тудым марий конгашак, адак кэчэшат кошташ лийэш. Кэчэш коштымын пашажэ шагалат адак куштылгат. Понгым погэн толшынак сайын мушкаш, эрыкташ кўлэш. Нымогай шўк, рок, ошма лийман огыл. Варажым тудым вынь-эрэш, шоктэш, эрэ онгаш да монь шалатэн оптэтат кэчышкэ луктын шындэт. Кэчэ пэш шырата гын, вашкэ кошка, ольан гын — ольанрак кошка.

Конгаш понгым кум тўрлын коштат:

1) конгаш вичкыжын гына олымым шарат, вара ўмбаланжэ понгым шалатат.

2) Вичкыж воштырым онгаш пуда сэмын кэрэдат, вара воштырэш понгым кэрэдат да конгаш пуртэн шындат.

3) Шўртө дэн понгым пўшкэдэн лэктытат кок мушашыжым онгаш кылдэн конгаш шындат. Олым ўмбалан шарэн коштымо эн куштылгыман чотлалтэш. Киндэ лукмо дэч вара пэлэ йўкшышө конгаш олымым пуртэн шават, вара ўмбаланжэ понгым шалатат. Эрлашыжлан эрдэнэ кошкэн шудымыжым сайлэн налын угыч кошташ кодат, сайын кошкышыжым мэшакыш налын оптат, йа шўртэш аршашлат (кэрэдат).

Вичкыж воштырэш чыра шырпыкаш кэрэдэн коштымыжо тыгэла ышлатэш: понгым сайын эрыктат, вара тўнжым ўлкө штэн воштырэш кэрэдат. Воштыржым пуда сэмын онгаш кэрэдат. Мурнья пэтырмэ почэш ик 3-4 шагат эртымөнгө конгаш пуртэн шындат. Конг пэш шокшо ынжэ лий, укэ гын понго когаргэн кэртэш, тўсыжө шэмэмэш гын, шулдо акашан таварлан шотлалтэш. Сандэн тудым томама шокшо конгаш шындаш кўлэш. Эр мартэ понго лывыжгэн вэл шуэш, сандэн тудым садэ кўйдэнак налын угыч конгаш олтымэшкэ-

кошташ кодат. Понгын тыгыдыжэ, кок-кум парнья вочмо кумдыканжэ ик-кок йўдыштö кошкэн шуэш, кугуракшэ кум йўдыштö да монь ижэ кошка.

Шуко понгым коштымо годым, тыгэ ышташ утларак сай: коңгаш ик пачаш коштымöнгö, воштыр гыч луктэдэн налаш күлэш. Угыч коңгаш олтымöнгö садэ понгым коңга ўмбалан вичкыжын гына олымэш шарэн, олым ўмбалан шалаташ күлэш, а коңгашкыжэ вэс партий понгым кэрэдэн шындэт.

Конган шокшыжо понгым йырым-йыр ик сэмын кошта. Понгым кэрэк кунамат сайын коштэн шукташ күлэш, укэ гын тудо вашкэ нарагаш тўнгалэш, йа шукш налэш.

Адак путырак шокшо 45° (градус) дэч артык лийэш гын, понго шэмэм шинчэш, тыгай понгын таварлыкшэ йомэш. Сандэнэ понго йамдылышэ организатсэ-влаклан тыдым мондымо ок күл.

Олымэш шалатэн адак воштырэш кэрэдэн коштымо понгым, шўртэш кэрэдэн аршашлат. Эн кугыжо тўнэш кэрэдалтэш, эн изыжэ-мучашэш (кўшан), варажым ты ик рätан аршаш-влакым чумырэн ик вэрэш пидыт тыдыжэ пачкэ лийэш.

1-шэ сўр. коштымо понгым аршашлымэ.

Понгым шўртэш кэрэдэн коштымо.

Комдык савурэн пыштымэ тэнгыл сэмын, онган кок вуйэшыжат кок күчўк онгам йол сэмын пудалат.

Йол сэмынэшыжэ рät дэнэ пудам пудалат. Коклашт 3 парнья вочмо (5 см) лийман. Пудаш шўртын ик мучашыжым кылдат, вара имэ дэнэ понгым рät дэнэ кэрэдэн кайат. Кэрэдэн пытармöнгö шўртын

вэс мучашыжым ваштарэш шогышо пудашкэ намийэн кылдат. Кэрэдымэ понго-влак иктышт-вэсышт дэнэ тўкныл ынышт шого, укэ гын кошкашышт эркин ок лий. Тыгэ йатыр шўртэш кэрэдэн, кок мучашышты-мат пуда-влакэш кылдышт пытармөнгө конгаш пуртэн шындат. Кошкэн шумыжмөнгө пуда гыч рончэн налыт да садэшак аршашлэн кодат. Аршашын кэлгытшым 1 кило гыч 4 кило мартэ ышташ лийэш.

Конгаштэ вэрым шуко налэш гынат, шўртэш кэрэдэн коштымаштэ кок-кум пачаш кэрэдылаш ок воч, сандэн тыгэ кошташ куштылгырак.

2-шо сўрэт. Понгым шўртэш кэрэдэн коштымо онга.

Адак понгым тыгат кошташ лийэш: кўжгө шўртэш 60 понго мартэ кэрэдалтэш, (кугыжым тўнгэш, изыжым мучашэш), вара ту аршашым кэчышкэ луктын сакалэт, кэчэ шокшэш йөршын лывыжгымыж мөнгө, аршашыжгэ конгаш вичкыж олым ўмбалап пуртэн оптэт. Конган шокшыжо 50-60 градус лийэш гынат лўдшаш укэ.

Тыгэ коштымын, ик могырым пу шагал пыта, вэс могырым тудын эрэлыкшат, ўпшыжат пэш сай лийэш.

Коштышашлан шукужым ош понгым погаш кўлэш, моло тўрлө понго вэс тўрлын йамдымалтэш.

II. КОШТЫМО ПОНГО МОГАЙ СОРТ-ВЛАКЛАН ПӨЛАЛТЭШ.

Коштэн йамдылымэ ош понго ужалаш пөлкалмэ, сортлан кэлшышэ лийман.

Понгын „шльапка“ лўман сортшо.

Сайын коштымо понго поро сортлан чотмалтэш. Понго тэтран ўмбал могыржо саралгэ, йа йошкар-

гырак сэмьн лийман, йымал мोगыржо — ошо. Вургыжо тэтра воктэнак пүчкылтын лийжэ, (пэш шуко гын пэл сантиметрым кодаш лийэш).

Ош понго коклашкэ, моло түрлө понгым пурташ ок йөрө, „Пробэль“ лүман сорт понго коштымөнгө ош понго дэн ик тусанрак лийэш гынат, тудымат йөрландараш ок күл. Понгын вургыжо, вожшо ты сорт-влак коклаштэлийман огыл. Ош понгын кум сортышкыжат моло түрлө понго 5 протсэн дэч артык ынжэ пуро.

3-шо сүр. „Шляпка“ лүман коштымо ош понго.

Понгын пэрвий сортшо.

Понго пэш сайын коштымо лийжэ. Виса чотшо куштылго лийман, адак пэш оварчыкан ынжэ лий. Вургыжын кумышо ужашыжым гына тэтра вэлэн кодаш лийэш. Кодшо вургыжо 2-3 сантиметр дэч артык ынжэ лий. „Шляпка“ лүман ош понгын пэрвой сортышкыжо, моло түрлө ош понго 8 протсэн дэч артык ынжэ пуро, тувэчын: 2-шо дэн 3-шо сорт гыч 1-й сортыш йөрналтшэ 6 протсэнтим ынжэ эртэ. „Пробэль“ лүман сорт понго 2 протсэн дэч артык пурэн ок кэрт. „Жэлтыак“ манмэ сар понгым йөрәш огэшак лий.

Понгын кокымышо сортшо.

Сайын коштымо адак куштылго лийжэ. Тэтражын үмбал мोगыржо күрэнракак лийын кэртэш, йымал мोगыржо ошак лийэш.

Вургыжын пэлыжым пүчкын шолаш күлэш, тэтыра вэлэн кодшыжо 3 сантиметрат пэлэ дэч артык ынжэ лий. Ты сортышто моло түрлө понго виса чотышто 12 протсэнтим ынжэ эртэ, ту шот гыч 3-шо сорт гыч 6 протсэнт пурэн кэртэш, „пробэль“ — 4 протсэнт, сар понго — 2 протсэнт.

Понгын кумышо сортшо.

Сайын коштымо лийжэ. Тэтыражын үмбал мogyржо күрэнат, шэмат лийын кэртэш. Йымал мogyржо — ошо.

Вургыжо 6 сантиметр дэч кужо ынжэ лий. Моло түрлө понго виса чотышто 15 протсэнт дэч артык йөрналтман огыл, садэ 15 протсэнт гыч „пробэль“ 10 протсэнт йөрналт кэртэш, сар понго 5 протсэнт. Ош понгын чыла сортыштыжат тэтыра дэч посна йара вурго-влак лийман огыл.

Понго налшэ организатсэ-влак, „пробэль“ дэн „жэлтыак“ лүман понго-влакым, адак ош понгын вургыжымат посна ончэн налыт. Аршашыштэ эрэ ош понго лийман, ик шүртыштө түрлө понго кэрэдалтын ынжэ лий, тугак посна шүртэш вэс түрлө понгым кэрэдэн ош понго пачкыш пышташ ок күл.

„Пробэль“ манмэ понго.

„Пробэль“ — тоштэм шудымо, эртынчаш тунгалшэ ош понго. Тэтыражын йымал мogyржо ужаргэ дэн сарэ йөрышан, йа кандалгэ түсан лийэш.

„Жэлтыак“ манмэ понго.

„Жэлтыак“ — эртынчэн пытышэ тошто ош понго. Тэтыражын үмбалжат, йымалжат шэмэ,

„Пробэлынымат“ „Жэлтыакынымат“ вургыштым тэтра воктэчак пүчкын шолаш күлэш.

Ужалаш йамдылымэ тавар сай, эрэ лийжэ.

Понго йамдылышэ организатсэ-влак, понгын кэрэк могай сортшымат пэш чот ончэн налыт. Сай сортышко алама сортым кўшнө ончыктымо нормо дэч артык йөраш ок лий. Алама сорт, нормо дэч артык йөралтын гын, садэ артыкшылан ак алама сорт дэн ик төр тўлалтэш. Мут гыч „шляпка“ лўман сортын акшэ 5 тэнгат 50-ырший, а 1-й сортын 4 тэнгэ. Ужалаш намиймэ понго „шляпка“ сортлан чотлэн налылтэш гын, 1-й сорт гыч йөрналтшэ виса чотышто 5 протсэн дэч артык лийман огыл. „Шляпка“ сортыш 1-й сорт гыч 5 протсэн олмэш 15 протсэн йөрналтын гын, артык 10 протсэнтлан 1-й сортын акшэ дэн тўлалтэш.

Пазарыштэ да йармингаштэ налмэ коштымо понгым эрэ мэшакыш оптэн йўр дэч да пурак дэч аралаш кўлэш. Йўр дэн пурак логалыт гын понгым пу-жэн кэртыт.

Погымо понгым складыш сортоватлаш конды-мөнгө, эрэ рогазаш, мэшакыш опталаш кўлэш, ўм-бачынжат садыгайак эрэ рогаза дэн лэвэдман. Сорт-лан ойыркамэ годым нөраш, лывыжгаш төчышыжым угыч кошташ кўлэш.

Йошкар понго дэн шэм понгым коштымо.

Вэрлассэ столовой-влаклан кучылташышт моло порот понгымат кошташ лийэш. Нунат садэ ош понго сэмынак кошталтыт. Шокшо нунылан аламо шуко огэш кўл, 30-35 градус шокшышто лывыжгат, 45-50 градусышто йөршын кошкэн шуыт. Ош понго, кошкымыж мөнгат садэ ошак кодэш, тэтра ўмбалжэ гына саргайа. Куэ понго, йошкар понго, койа понго т. м. кошкымышт мөнгө шэмэмыт.

Коштымо дэн понгын нэлгытшэ пэш шуко кэма. Илэж годым 100 кило лийын гын, кошкымөнгө 10-12 килош вэлэ кодэш.

Коштымо понгым йүр кайдымэ вэрыштэ, эрэ йужышто, саклат. Шүртэш, мочылаш кэрэдымым, аршашыж дэн жэрдаш, пудаш сакалат, шалажым бочкэш, мэшакэш да монь оптэн шындат.

III. ПОНГЫМ ШӨНЧАЛТЫМАШ.

Понго шөнчалтымын пашажэ коштымо дэч утларак, адак шэргэшат возэш. Тугэ гынат шөнчалтымэ понгын тамжэ утларак сай, сандэнэ тудым ола калык пэш шап налэш.

Шөнчалтымэ понгым, коштымо понгым йамдылымэ сэмынак чот йамдылаш пижман. Понго коклагыч эн шукужым куэ рыжык (грузди), йүт сар рыжык, адак ош рыжыкат шөнчалталтыт.

Ош понго, куэ йымал понго, шопкэ понго, шолтымөнгө шукталтыт.

Погышо-влак дэч понго илэ күйжө дэнак налылтэш, нörтымө понгым налашат онгайрак лийэш. Понго йамдылымэ организатсэ-влак погымо вэрэшыштак шөнчалташ пижыт.

Погымо понгым налмэ кэчыштыжак эрыкташ да, йүштө вүдыш пышташ күлэш. Йүдлан, налмынгай дэнак кодэт гын, тудо йүд вошт лывыжгэнат кайа, тусыжат молэмэш, виса чотшат кэма.

Бочкыссо йүшто вүдыш опталмэ понгым 5-7 кэчылан кодат, варажым шөнчалтат. Шөнчалын монар күлэшыжым үлнө ончыкталтын.

Шөнчалтымэ понгын сортлан пöлалтмыжэ.

Куэ рыжыкын „О“ сортшо (4-шэ сүр.). Тэтыражын кумдыкшо кок-кум парнья вочмо лийман. Вургыжо тунгычак пүчкылтмө лийжэ, тусыжө кандат огыл, шэмат огыл, түржө пүтырналт шога.

1-й сорт. Тэтыражын кумдыкшо 5-6 сантиметр, вургыжо тунгычак пүчкылтын, тусыжө ошо лийман.

2-шо сор. Тэтыражэ 7-8 сантиметр дэч артык огыл, вургыжо тўнггычак пўчмө, тўсыжо ошо.

3-шо сорт. Тэтыражэ 8-9 см., вургыжо тўнггычак пўчмө, тўржө шала, тўсыжө ошо.

4-шэ сўр. Куэ рыжык.

5-шэ сўр. Рыжык.

Рыжыкын „О“ сортшо. Йошкаргэ, шэмэ, кандэ— тэтыражын кумдыкшо 2-2^{1/2} см., вургыжо тўнггычак пўчкылтын, тўржө пўтырналт шога (тўсыжө шочмо-кушмо вэржылан көра тўрлат лийэш).

1-й сорт. Тэтыражын кумдыкшо 3-4 см вургыжо тўнггычак пўчмө, тўржө пўтырналт шога.

2-шо сорт. Тэтыражэ 4-5 см дэч артык огыл. Ты сортышко „О“ дэн 1-й сорт гычат пўтырналтдымэ шала тўран рыжык-влакат пурат.

3-шо сорт. Куго рыжык-влак, кумдыкышт 5-6 см., тўрышт шала.

6-шо сўр. Ош рыжык (бэлянки).

Ош рыжык. Вургыжо тўнгычак пўчмө, тэтыражын кумдыкшо 5 см. дэч артык огыл.

„Волнушка“ манмэ понго. Тэтыражын кумдыкшо (диамэтыржэ) 4-5 см. дэч коч ок лий, вургыжо тўнгычак пўчкылтэш, тўржө пўтырналт шога.

„Лисички“ лўман понго. Ты понгым ийульышто погаш тўнгалыт, августышто чарнат. „Лисичкын“ тўсыжө сарэ, тудо пўнчэрэш кушкэш. Вургыжын пэлыжым пўчкын шолман, кодшыжо 2 см. дэч артык лийман огыл.

Понгым кузэ шөнчалташ.

100 кило илэ куэ рыжык дэн ош рыжыклан 3 кило шөнчал кўлэш.

100 кило илэ рыжык дэн „волнушко“-лан 4 кило шөнчал кўлэш.

Куэ рыжык дэн тыглай рыжыкым, „Сойуз плодовошчын“ лўмын йамдылымэ вэрэшыжэ сортоватлат. Вэрлашсэ тыгай организатсэ олмэш понго погышо копэратсэ-влак сортоватлат.

Шөнчалтымэ понгым тыгэ сортоватлат: онга дэн тагына сэмыным ышлат, кумдыкшо 60 см. кужытшо 100 см. лийэш. Тудын кок тўрэшыжэ 5-6 см. кумдыкан кок изэ онгам кырат. (кучэмлан). Шөрышт-влакым пундаш могырыш йожэк пўчкын волтат. Лач пундашкэ ик 15-20 см. ынжэ шу.

Ты тагынам кок йара бочко ўмбалан шындат, покшэл тангаланжэ кумышо бочкым шындат, вара тагынашкэ понгым опталыт да лонгыт. Ик бочкышкыжо „О“ сорт манмэ йога, вэс бочкышкыжо 1-й сорт, кумышышкыжо 2-шо сорт.

Сортоватлаш йамдылмэ коклаштэ 3-шо сорт понго уло гын, тудым сайлэн налын нылымышэ вочкыш оптат. Шөнчалтымэ дэн нөртымө понгымат сэдыгак сортоватлат.

Йамдылышэ организатсэ-влак понгым шкэ шөнчалтат, сандэнэ ончылтэнак сортоватлэн опат. Колхозлассэ вэрлассэ столовой-влаклан йамдылымэ понгым саклаш вэр уло годем от сортоватлэ гынат лийэш.

Куэ рыжыкым шөнчалтымэ дэч ожно 5-6 кэчылан норташ йуштө вудыш пыштат. Вудшым кэчэш пöрык вашталтэн шогат. Лөчэн шумыжмөнгө, тудын кочо тамжэ пыта. Лөчышө рыжыкым вуд гыч луктын шоктэшкэ опталыт. Шурчэн шумыж мөнгө шөнчалтат. Рыжыкым лэнгыш тэммэшкэ опат, варажым умбаланжэ йыргэшкэ онгам пыштэн куй дэнэ пызырыктат. Лэнгышыштэ (бочкышто) ик жап эртымөнгө рыжык волатэш, (пызырга) сандэнэ устарэн шогат. Волмыжым чарнымөнгө пэш шып гына капкаслат да ий коклаш пуртэн шындат. Ийукэ гын, йуштө вэрэш шындыман.

Ик жап эртымөнгө, шөнчалжым төр шалатышашлан вэрч лэнгышын анжым улкө ыштэн савурэн шындат. Шөнчалташ бочкэш пышталтын гын, тудым пörтыктат гына.

Шөнчалтэн шындымэ понгым пэш чот ончаш күлэш, бочко гыч вудшө монь ынжэ його, адак кылмэн ынжэ шич. Шөнчалтэн шуктыдымо рыжык шэмэмэш, кылма гын пурчылга да пужлаш тунгалэш.

„Волнушко“ дэн ош рыжыкын кочышт шагаллан вудыштө 2-3 кэчэ гына кийыктат, варажым садэ сар рыжык, куэ рыжык сэмынак шөнчалтат. Шөнчалташ пыштымэ дэч ожно рыжыкым кок кум пачаш мушкаш күлэш; ошма, рок, лүш ынжак код.

Рыжык шөнчалтымэ кум түрлө лийэш. 1-жэ— мушкын шуктымо ынгай дэн, рыжыкым шоктэш шурчыктарат, вара шолаш пуршо вуд дэн кок пачаш когартат. Йужо кунам когартымэ олмэш ик 5-7 минут шолтэнак налыт.

Изыш шолмыжмөнгө пот гыч налын шоктэш опат. Йүкшашыжэ да шурчашыжэ ик жаплан эркым

пуат. Йүкшымыжмөнгө — шөнчалтат. Шөнчалтымэ годым йүжо кунам „горошковый“ пурысым пыштат. Лэнгыжэш оптэн шындымэ рыжыкым үмбачшэ эрэ лустра дэн лэвэдыт, вара онга дэн пызырыктат. Ик жап шинчымөнгө рыжык волалтэш, сандэнэ у рыжыкым үстарэн шогат. Волмыжым чарнымөнгө, пэш шып гына пэтырат да йүштө вэрыш шындат.

7-шэ сүр. „Волнушко“ манмэ понго. 8-шэ сүр. „Лисичка“ манмэ рыжык

Адак вэс түрлынат шөнчалташ лийэш: пэрвой шөнчал вүдым йамдылэт, вара рыжыкым садэ вүдыш опталат да ик 10-15 минут шолтэт. Вара садэ шолшо рыжыкым вүдшө дэн пырля лэнгышыш (бочкыш) опталыт. Изыш йүкшымыжмөнгө лэнгыжым пэш чот пэтырэн шындат. Рыжыкым кумышо түрлынат шөнчалтат, тыдыжэ куэ рыжык шөнчалтымэ сэмынак ышталтэш.

IV. ШОЛТЫМО ДЭН ШУКТЫМО.

Шолтымо ош понго. „О“ сорт. Понго эрэ, таза лийжэ, ошман, лавран ынжэ лий, адак шукшанат лийман огыл. Шукташ пыштымэ дэч ожно йүштө

вүд дэн пэш сайын мушкаш күлэш. Тэтыражын кумдыкшо 3-5 см. дэч артык ынжэ лий, вургыжым тўнгычак пўчкын кудалташ күлэш.

Тўсыжө — йошкаргэ (ий сэмын йылгыжшырак) лийэш. Пэш кужын шолташ ок йөрө, шөнчалымат артыкшым пышташ огэш күл. Вурго-влакым, адак посна тыгыдэ падраш-влакым йөрәш ок күл, нуным посна шолтэн шукташ пыштыман. Шуктымо рыжыкын вүдшө эрэ, йандар лийжэ, ўпшыжат тамжат сай лийман,

1-й сорт. Понго пэш чот эрыкталтын лийжэ. Тэтыражын кумдыкшо 6 сантиметр дэч артык ынжэ лий. Вургыжым 3 сантиметр мартэ кодаш лийэш. Моло сайлыкшэ качэствыжэ „О“ сортын гайак лийжэ.

2-шо сорт. Тэтыражын кумдыкшо 7 сантиметр дэч артык лийман огыл. Вургыжым 4 сантиметр дэч артык кодаш ок күл. Моло качэствыжэ „О“ сортын дэч кэм лийман огыл.

3-шо сорт. Тэтыражэ 9-10 аснтимэтр мартэ лийын кэртэш. Вургыжым 4 сантиметрат пэлэ дэч артык кодаш ок күл.

Шопкэ йымал дэн куэ йымал понгын вургыжым тўнгычак пўчкын кышкыман. Тэтыражын кумдыкшо 6-7 сантиметр дэч артык лийман огыл.

Ўмбал могыр тўсыжө — шэм күрэн ынжэ лий.

Пўчкэдэн кышкымэ вургышт-влакым посна шолтат.

Койа понго (масльата). Тўсыжө нугыдо шөр тўсанрак лийэш. Пэш чот эрыкташ күлэш. Ўмбал

9-шэ сўр. Ош понго.

коваштыжым нүжэн кышкыман. Тэтыражэ $4\frac{1}{2}$ - $5\frac{1}{2}$ см. кумдык лийжэ, вургыжым пүчкэдаш күлэш. Пүчкэдымэ вургыжым посна шолтэн шуктат.

Понгым шуктымo (маринованийэ) шөнчалтымэ дэн шолтэн шуктымo, иктэ огыл, нунын коклаштышт сай гына ойыртыш уло. Шөнчалтымэ нэргэн күшнө возалтын ильэ. Ындэ шуктымo нэргэн возалтэш. Понгым тыгэла шуктат: (мариноватлат). Пур-

10-шо сўр. Шопкэ йымал понго
(подосиновый)

11-шэ сўр. Куэ йымал понго
(бэрёзовый)

чылгыдымо сай, таза понгым пэш чышт гына мушкын эрыктат да подышко тэмэн шындат. Ёмбақыжэ эрэ вўдым опталыт, вара пот йымалан тулым ылыжтат.

Понго шолтымo сэмьн йымак (пундашкэ) волалтэш, сандэнэ ёмбақыжэ у понгым ёстарэн шогат. Вўдым монар пышташ күлэшыжым палын ончыкташ ок лий. Шолташ йамдылымэ понго кукшо гын, вўд шуқырак күлэш. Йўр почэш погымo — ночко гын, вўдым шагал пышталтэш.

Подышто понго шолаш тўнгалшын ольанрак гына пудыратэн шогаш күлэш. Пудыраташ йа улэн дэн, йа йытыр дэн күлэш. Кўртньө корка, суслык дэн монь пудыратэт гын пўчкэдэн, лунчыртэн пытараш лийэш, тыгэ тавар пужла, сандэн пудыратымым (то-йам) пу дэн ышташ күлэш. Ёмбалсэ понгым йымак савурэн шогыман. Оварэн кўзышө лавра шонгым лач сар вўд (тузулука) кодмэшкэ кышкэн шогаш күлэш. Адак пот пундашэш понго пэлын монь ынжэ шич, тудым пэш чот ончаш күлэш. Шөнчалым шолын шогышо понго-подыш пышталтэш, адак тушкак „уксусный эссенсиыйм, тулэч моло там пуртышо-влакым ўстарат.

Моннар пышташ күлэшжым ўлнө ончыкталтын.

Вийын тулэш понгым 25-40 минут шолтат, пэш чот шолаш тўнгалэш гын, подым 1-2 минутлан тул гыч налыт, варажым адак садэ тулышкак шындат, налаш ок лий гын тулжым изэмдат.

Чыла понгат шолын, пундашкэ волэн шинчэш гын, тудым шолын шушылан чотлат, тулэчла шолташ ок күл.

Шолтымо годем пэш сак лийаш күлэш, артыкшым шолтэт гын, понго гыч шўртө сэмын лэкташ тўнгалэш, вўдшө румбыкалтэш, понгыжынат рятшэ ок код (пушкыдэмэш).

Шолтэн шындымэ понго ўмбак йўштө, шолтыдымо вўдым пышташ ок иөрө.

Шолтымо шокшо понгым бочкышко кок кана оптэт гын сайрак лийэш. Ик канаштэ оптымо, вўдым да монь оптымо годем пужлэн кертэш.

12-шо сўр. Койа понго (масльата).

Бочкым, понгын шокшо ынгайжэ дэн (йүкшүкты-дэгэчэ) пэтырэн шындыман огыл, пужлэн кэртэш.

Йот элышкэ ужалаш (экспортлан) йамдылымэ понгыш түрло там луртышо (праность)-влакым оптымо нормо.

Шолташ йамдылымэ ош понгын 50 киложан:

1. Уксус эсэнсэ 80°	360 грамм
3. Лавровый лист	40 "
3. Бадан	20 "
4. Пурыс (чумыраш)	20 "
5. Коритса	20 "
6. Гвоздика	20 "
7. Лэмон кислота	30 "
Шончал	1,2 кгр.

Шкэнан элыссэ рыноклан йамдылымэ ош понгыш түрлө „праность“-влакым оптымо нормо.

Илэ күйдэн 50 кило толшо ош понгыш:

1) Уксус эсэнсэ 80	300 гр.
2. Лавровый лист	20 "
3. Бадан	12 "
4. Пурыс (чумыраш)	12 "
5. Коритса	15 "
6. Гвоздика	15 "
7. Лэмон кислота	15 "
8. Шончал	1,2 кгр.

Эрыктымэ 50 кило толшо койа понгылан (масльата)

1. Уксус эсэнсэ 80°	100 гр.
2. Лавровый лист	10 гр.
3. Шончал	1,2 кгр.

Эрыктымэ 50 кило толшо; шопкэ йымал, куэ йымал, опат, лисичка, понго-влакыш пышталтэш:

1. Лавровый лист	15 гр.
2. Шончал	1,5 кгр.

У. ПӨЧЫЖ ЙАМДЫЛЫМЭ.

Йамдылышэ организатсэ-влак пөчыжым погымо күй-дэнат, нөртэн намийымат налыт. Пөчыж йылэ огэш

лозырго, вашкэ ок пужло, тудым мўндыркат шупшыкташ лўдман огыл, сандэнэ (свэжий) илэ ынгайжэ дэн налаш сайрак. Тыгэ налмым „Сойузплодоовош“ йа плодовоовшч копэратсэ-влак ышкэ нўртат. Сандэнэ пўчыж дэн пырля вўдым так укэлан шупшыкташ ок кўл.

Пўчыжым, корзинкаш, кочолокэш курышэш адак лэнажэш оптэн шупшыктат, йа нумал нангайат.

Пўчыжым нўртымаштэ ныма йўсыжат укэ. Бочкыш (лэгыжыш) оптэн шындымэ йёмышыш, шолтэн йўкшыктымў вўдым опталыт, варажым изыш шикарым, мўйым йа „патоком“, 4-5 кандар (падраш) „коритсэ“ дэн „гвоздикым“ пыштат. Ты тыгыдыжым от пыштэ гынат лийэш, вўд дэн тўйымў „солодковый“ вожым пыштэт гынат сита. Адак йўжгунам пўчыж коклаш олмамат оптат.

Вара лэгыжым капкасыж дэн пэтырэн куштылгырак кўй дэн пызырыктат.

VI. ТУРНЬА ПЎЧЫЖЫМ ЙАМДЫЛЫМЭ.

Йамдылышэ организатсэ-влак турнья пўчыжым погымо ынгайжэ дэнак (илэньэк) налыт.

Турнья пўчыжым сэнчабр тылызэ гыч шыжэ кыржак мартэ погат, адак лум каймўнгў шошым, куплаштэ кошташ лиймэ годым погат.

Турнья пўчыжым корзинкаш, чатырэш да монь погат. Ужалаш, лэвэдышан (капкасан) курышэш оптэн намийаш онгайрак.

Адак турнья пўчыжым кылмэ ынгайжэ дэнат ужалаш лийэш.

VII. ПОНГЫМ, ПЎЧЫЖЫМ, ТУРНЬА ПЎЧЫЖЫМ КЎ ЙАМДЫЛА (НАЛЭШ!).

Тўрлў понгым, пўчыжым да монь, лўмын организоватлымэ „Сойузплодоовош“ коч налылтэш, адак

ты пашашкэ ушымо потрэбичыл дэн йал озанлык копэратсэ-влак налыт (погат). Йаллаштэ сэдэ копэратсэ-влакын отдэлэнийышт погат.

„Сойузплодоовош“ дэн ыштымэ гэнэральнэ договор почэш, йал озанлык копэратсэ систэмыштэ „Плодо-сэнтрат“ пога, сандэнэ йаллаштэ плодосэнтрынат отдэлэнийышт-влак погат.

Понгым, пöчыжым т.м. йамдылымым „Сойузплодоовош“ дэн Плодосэнтр вэрласэ отдэлэнийышт, прэдаставичылышт коч вуйлатэн шогат. Нуно понгым, йэмышым йамдылымэ вэрлаштэ, йамдылымэ ситышашлык лийшын, вэрласэ моло паша дэн илышэ (паша зэ, кустар, служышо)-влакланат ужалэн кэртыт.

Могай вэрэш йамдылышэ пунктым почаш лийэш.

Йамдылышэ пунктым почаш палэмдымэ годым понгын, йэмышын шочмо вэржым сайын палэн налаш күлэш. Моннар погынышашыжымат шинчаш күлэш. Роскотшо пашаж дэч коч лийшашан гын, гыгай вэрэш йамдылышэ пунктым почаш ок күл.

Понго шочмо районын рүдэшыжэ йамдылышэ пунктым почаш утларак сай. Йамдылышэ пункт понго шочмо вэр дэч пэш мұндыр ынжэ лий, укэ гын мұндыр корнэш понго пужлэн кэртэш. Погымэ дэн шөнчалтымэ кокла жап пэш кужаш ынжэ лий.

Йамдылышэ пунктышто, шөнчалтымэ, саклымэ, ужалаш йамдылэн шындымэ вэр-влак эрэ, кукшо лийышт.

Йамдылымэ пункт, вұдлан, стансылан, пристаньлан лышыл лийжэ, адак кучылтмо шупшыктымэ арвэр-жат ситышашлык лийжэ.

Кузэ йамдылышэ пунктым ыштыман.

Сойузплодоовошын йаллассэ отдэлэнийышт, адак вэрласэ копэратсэ-влак идалуклан (сэзонлан) моннар погэн йамдылаш чоткыдо планым налыт. План почэш

моннар погыншашыжым шинчэн, йамдылышэ пунктлан могай арвэр моннарэ кўлшашыжым палат, адак сэдэ план почэшак, пащан тэкникэ организатсионный мogyржат ончалтэш. Йамдылышэ пунктым ышташ пижмэ дэч ожно, йалыштэ пунктлан йөршаш пөрт, клат, тулэч молымат муаш кўлэш. Йөршаш сурторалтэ-влак улыт гын арэндоватлэн да монь налэш кўлэш.

Понго йамдылымэ вэр кармэ лэкмэ погынмо вэр-влак (ушкал вича, имнэ вича, пуракан куго корно) дэч пэлнырак лийман.

Йамдылышэ пункттын тыгай насташт—(кўлэш ар-вэр)-влак лийаш кўлэш:

а) Эрэ клат (амбар), адак атым да монь саклаш чулан сэмынжат лийжэ.

б) Вўд шолтымо бак, пот, самбар тулэч моло жватат ситышашлык лийжэ.

Пунктын чыла арвэржат страковатлымэ лийжэ.

Лэваш (навэс). Понгым кэчэ дэч, пурак дэч шылташ лўмын лэвашым ыштат.

Моло сайрак вэр укэ гын, сортоватлашат лэвашэшак лийэш.

Вўд шолтымо бак. Лэнгыжым, тулэч моло атымат шокшо вўд дэн шўйалтыдэ ок лий. Сандэнэ вўд шолташ лўмын бак, пот т. м. кўлэш.

Атэ. Мўндыркө шупшыкташ, адак кужаш жаплан пужлыдымашын понгым сайын эрыктэн шындымэ, таза атэш опталтэш. Атым понго пыштымэ-дэч ожно сайын гына ончаш кўлэш, рожшо монь ынжэ лий. Адак бочко (лэнгыжын) нарангмэ вэршэ ынжэ лий.

Бочкэш ик кана шукталтын гын, вэс трэтлан тудым шокшо вўд дэн, сода дэн йа ломыж дэн пэш чот мушкаш кўлэш. Карасэм бочкэш понгым, йэмышым оптыман огыл.

Йэмышлан (пөчыж дэн турнья пөчыжлан) лўмын эрэ калныкым, лэнгыжым, курышым йамдылаш кўлэш йа лаычм, тодмо комдым да монь ыштыман.

Пөчыжым күртнӧ атӑш ик йӱдланат кодаш ок лий. Пөчыж нӧрташ лӑгыжым понгылан мушмо гайак чот мушкаш кӱлӑш.

Йамдылышӑ пунктын кучылтмо арвӑрышт-влак.

Заданий почӑш оддӑлӑнийлан (йамдылышӑ пунктлан) 7 тонн дӑч кӑм йамдылман огыл гын, тыгай кучылтмо арвӑр-влакым ончылтӑнак йамдылӑн шогаш кӱлӑш:

1) Ош понгылан 40-60 килограмм пуршо кок вӱргӑнӑ, йа той, йа чойын подым йамдылман.

2) Куӑ понго дӑн койа понгылан—ош калай дӑн ыштымӑ кок подым йамдылаш кӱлӑш (коктытшат лужоный лийжӑ).

3) 20 килоан 1 висам (тыгыдӑ кырышт-влак чыла лийжӑ) адак 2 пӑзмӑным йамдылман.

4) 5 вӑдра, шонг налаш 1 суслык, 1 күртнӧ корка, 1 товар (пу шӑлышташ), вӱд шолташ 1 бак.

5) Под огӑш лий гын, понгым вӱд лукмо куго вынӑм вӑдрашат шолташ лийӑш. Синковый вӑдраш шолтыман огыл.

Понго шолташ ыштымӑ конга.

Понго шолташ конгам лӱмын опатат Конган кугытшым подым ончӑн ышталтӑш. Мут гыч, подыш 60 кило понго пура гын, кӑлгытшӑ (кӱкшытшӑ) 1 мӑтр ышталтӑш, кумдыкшо 1 мӑтрат пӑлӑ кутышыжо ик мӑтыр утларак лийӑш.

Конга пундаш дӑн под пундаш кокла пӑл мӑтыр дӑч артык ынжӑ лий.

Под шындаш йӱргӑшкӑ рожым (агым) ыштат, тӱрӑшыжӑ кӑрмыч опталтӑш.

Конга агым, пӧрт конга аг гайак йӱргӑшкӑ ыштӑн пундашкӑ волтат, конга пундашлан кӑрмычым

оптат. Подлан рожым кодымо годым чотлэн ышташ күлэш, под пундаш конга пундашкэ пэл мэтыр ынжэ шу. Конга йымалнэ мландэ ночко гын, тудым күшкырак күзыктэн опташ күлэш.

Пуым арам пытардымашлан вэрч под йыр ангыш шумэшкэ $2\frac{1}{2}$ —4 см. виш кодшо.

Под укэлык дэн „бакэш шолтымо годым күртнһö калай дэн плитам ышташ күлэш, вара садэ плиташ шындэн шолташ лийэш.

VIII. ЧЫЛАНАТ—ЙАМДЫЛАШ ПИЖМАН.

Мэмнан Совет элыштэ чодра шукулан лийын понго шочмо вэрым чотлэнат шукташ ок лий. Чодран районлаштэ илышэ-влак шканышт идалукаш запасым йамдылмэ гына огыл, погэн ужалэн пэш шуко оксам налын кэргыт.

Тугэ гынат, кызыт понго погышо пэш шагал. Шуко годым чодран районлаштэ шканышт ситышашлыкымат огыт йамдылэ. Пабрик-завотан олалашкэ понго шагал мийа. Чодрадымэ районлаштэ илышэ крэстйан-влак понгым огытат уж. Шагал йамдылмылан лийын ужалмаштэ понгын акшэ пэш күза.

Понго погышо шуко лийэш гын, йамдылшэ организатсэ-влакланат шулдэш возэш ильэ, нуно-влакат шулдын ужалат ильэ.

Шагал погымылан лийын ий гыч ийын понго ок ситэ. Оңчэт гын понго дэн жапыштыжэ чодра тэмэш. Погыдэгэч шукужо арам шүйын пыта. Понго шочдымо ий ныгунамат лиймаш укэ. Мэмнан Совет эл кумда, сандэнэ понго унгымо вэр кушто гынат да лийэш. Кукшо ийыштэ понго лоп вэрлаш унга, йуран ийыштэ — күкшырак вэрэш.

Кэчэ шичмаш вэл кугыжаныш-влак понго погымо пашашкэ вэс түрлын ончат. Нунын чодрашт шагаллан лийын понго ок шоч, сандэнэ шкэ шындэн куштэн толашат. Нуно подвалэш да монь куштат, тыгэ ик

Франсий гына 10 мильйон тэнгэлэн пайдам ужын ила. „Трүфэль“ манмэ понгым кушташлан вэрч, лұмын тумэрым куштат. Мэмнан дэн гын, понго кушташ толашышэ иктат укэ, нуно шкак шуко шочыт, тугэ гынат понгым кочышыш савураш огына тыршэ.

Кочкаш йөршө понгым моннар лийэш тунар погаш тыршыман. Ик ужашыжым погымо ынтай дэнак кочышлан кучылталтэш, вэс ужашыжым тэлылан йамдылэт, кумышыжо—ола калыкклан да чодрадымэ районлассэ крэстйан-влакклан кайа, адак вэс кугыжанышлалашкат ужалалтэш.

Ужалшашлан кузэ погэн йамдылаш күшнө ончыкталтын, йамдылаш нымо йөсыжат укэ, кэрэк кōат йамдылэн кэртэш. Йамдылышэ организатсэ-влакклан умландараш полшымыдэч посна, ты кнага комсомол дэн пионер-влакклан пүтүнь крэстйан калыкым, пугыракшым колхозник-влакым понго йамдылымэ пашашкэ ушаш полша.

Кэрэк могай пашаштат ончылно шогышо крэстйан актившэ, ты пашаланат чот пижыт манын ишанэна.

IX. ЙАМДЫЛЫМЭ ГОДЫМ ПОНГЫН БРАКШЫМ АРАМ ЫШТАШ ОК КҮЛ.

Кэрэк мом йамдылымэ годымат брак лийдэ ок код. Тугак понго йамдылымаштат брак лийэш. Брак шукужо чодырашак кодэш, погымо годымак огыт нал. Бракым чодраш кодаш ок йөрө. Кэрэк могай понго лийжэ чыла погаш да сорватлэн опташ күлэш. Сайжэ адэмылан кайа, аламаракшэ вольыкклан, йутолан кайа.

Илэ понгым имньат, ушкалат, казат, сōснат пэш йōратэн кочкыт—тыдым кэрэк кōат шинча. Тугак йуто-влакап пэш йōратэн кочкыт. Шуко годым мэмнан вольыкклан йутылан кормо ок ситэ. Сандэн кэрэк

могай тоштэмшэ, шукшан, шуйшө понго-влакым, адак пүчкэдэн кышкэмэ вурго-влакым погэн кошташ күлэш. Коштымөнгө йонгыштэт, вара курго пытымэ годым ложаш олмэш лугымэш шавэн пукшэт. Йуто-ланат лугымым ыштэн пукшаш лийэш. Понго ложаш моло шурно ложаш дэч вийанрак. Йутылан, кочкаш йөршө чыла понгымат погаш лийэш. Куштылгын коштышашлан вэрч понгым чара вэрэш чодрашак шалатэн кодаш дийэш. Кэчэш кошкымыж мөнгө кондэн конгаш, йонгышташ йөршашлык ыштэн, кош-тэт. Кошкымыж мөнгө шуарэш шурэнат ложашым ышташ лийэш.

Мэмнан мландэ тоштэмын, тудлан „азотистый вэшчэство“ манмэ пэш шуко күлэш. Понгышто азот пэш шуко уло, сандэнэ понгын шап шочмо район-лаштыжэ, мландым понго дэн уйагдаш күлэш. Мландым уйагдаш кэрэк могай понгат йөра, кишкэ понго тулэч моло кочкаш йөрдымө понго, чыла удобрэний-лан кайэн кэртэш. Чодраштэ кочкаш йөрдымө понго пэшак шуко уло. Ту понгым куралшаш мландышкэ ийуль, август тылызэ-влакыштэ кышкат, ты жапыштэ понгат пэш шуко лийэш. Шуко годым чодрa вoк-тэнсэ аңа йаллан мундыр лийэш, сандэнэ ныгунамат тэрысым ок уж, тыгай аңаш понгым луктын кышкаш пэш оңай. Гэктарлан 20-30 воз понго сита, ту аңа-ланак тэрыс 60-90 воз күлэш.

Поро сорт понгым кошташ эрыктымэ дэч код-шыжым посна шөнчалтэт, коштэт гын кочкаш йөра. Понго пудыргым, адак сайрак вургышт-влакым погэн эрыктэн, кок-кум пачаш мушмөнгө 20-30 минут шолгат. Варажым адак йүштө вүд дэн мушкыт да эрэ выньэр мэшакэш оптэн күй дэн пызырыктат. Вүдшө шурчэн пытымөнгө мэшак гыч луктын туйат, вара шөнчалтат. Ик вэдра понгылан ик кило шөнчал, 50 грамм пурис, 250 грам түймө соган күлэш.

Чылажымат пыштымөнгө сайын йөрät, вара лэнгэ-жэш тич тэмэн йыргэшкэ онгам үмбаланжэ пыштэн күй дэн пызырыктат.

Тыгэ шөнчалтымэ пэш тамлэ лийэш.

Сандэнэ колхоз столовойлаштэ тыгэ шөнчалтымэ пэш күлэш. Тугак посна крестйан-влакланат тыгэ шөнчалтымэ кочышыштым сайэмдаш полша.

ВУЙЛЫМАШ.

	<i>стр.</i>
Ончылмут	3
1) Понгым, пöчыжым, турнья-пöчыжым погэн ончыкылан йамдылмаш	5
2) Коштымо понго могай сорт-влаклан пöлалтэш . . .	10
3) Понгым шöнчалтымаш	14
4) Шолтымо дэн шуктымо	18
5) Пöчыж йамдылымэ	22
6) Турнья пöчыжым йамдылымэ,	23
7) Понгым, пöчыжым турнья пöчыжым кө йамдыла .	23
8) Чыланат иамдылаш пижман	27
9) Йамдылымэ годым понгын бракшым арам ышташ ок кўл	28

35943

Мар. 19

3-36

Акшэ 10 ырш.
Цена 10 коп.

с. х. 12

В. Мансветов.

Сбор и заготовка грибов,
брусники и клюквы.

Перевод КИШ.

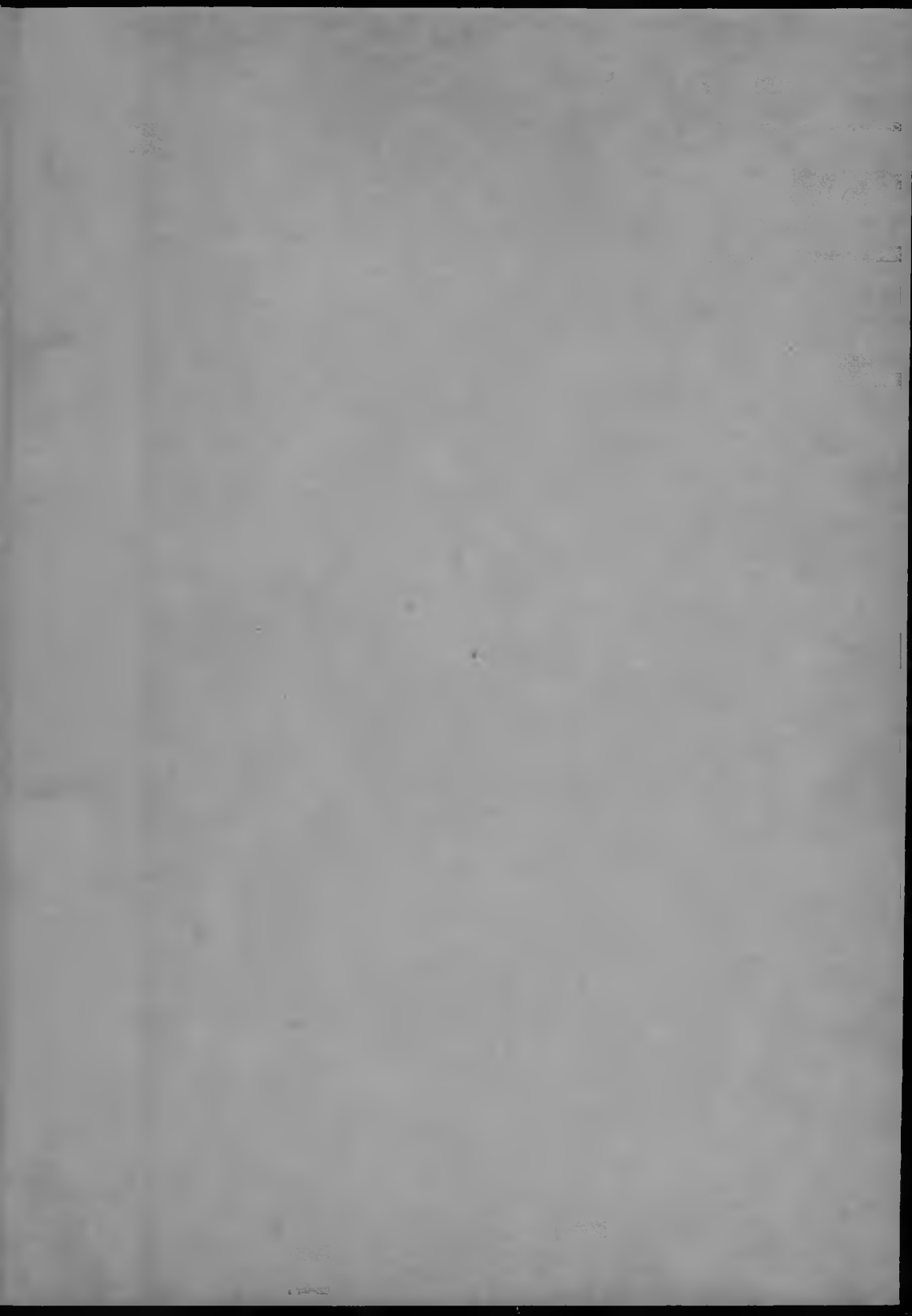
На марийском языке
(Восточно-луговое наречие)

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СССР
Москва, центр, Никольская, 10.

p. 11

36

Map.

3-364